

Gáspár Zoltán irodalmi kapcsolathálózata

Könyvtára dedikált köteteinek történeti-szociológiai elemzése

LENGYEL ANDRÁS
(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

1. Bevezetés

Az írói dedikációk régtől fogva a filológiai érdeklődés homlokterében állnak. Mint az életrajz adalékait, egy-egy kortárshoz való viszony dokumentumát a kutatás föl is használja ezt a dokumentum-típust. Ez a hagyományos kutatói gyakorlat azonban többnyire önmaga lehetőségei alatt marad. A dedikációk ugyanis – mint egy sajátos forrástípus egymáshoz is kapcsolódó darabjai – *szériális forrásként* is fölfoghatók, s együttesük mint sorozat is értelmezhető. A dedikáció-sorozatok elemzésének előfeltétele azonban, hogy az elemzendő ajánlások legalább hozzátétőlegesen teljes sorozatként álljanak rendelkezésre, s ne csak egy-egy önmagában álló ajánlást elemezhessünk. Teljes dedikáció-sorozat elvben két esetben lehetséges. Vagy az *egy szerző által írott* valamennyi ajánlás alkot egy sorozatot, vagy az *egy személynek szóló*, különböző szerzőktől származó dedikációk állnak össze sorozattá. Az előbbi eset, persze, inkább csak elvi, mint gyakorlati lehetőség: a dedikációk ugyanis ilyenkor egy teljes irodalmi – sőt nemritkán nemcsak irodalmi – mezőnyben vannak szétterítve s gyakorlatilag egy sor különböző ember tulajdonát képezik. Összegyűjtésük tehát nemcsak hosszadalmas és fáradságos feladat, de – a leggondosabb munka esetén is – legfőljebb csak hozzátétőleges lehet. A példányok egy része az idők folyamán már óhatatlanul elveszett, megsemmisült vagy fölkutatathatlan tulajdonosoknál lappang. (Nem véletlen, hogy a „modern”, 20. századi magyar alkotók közül egyedül József Attila esetében beszélhetünk jelentékeny gyűjtésről, ám az ő összegyűjtött ajánlásai is legfőljebb kvázi-teljességre tarthatnak igényt [vö. M.Róna Judit, 1980. 369-417.] s alkalmilag még ma is kerülnek elő újabb példányok.) Az ilyen dedikáció-sorozatok azonban, ha rendelkezésünkre állnak, igen becsesek. Történeti-szociológiai elemzésük megmutathatja, hogy az illető író – az adott esetben pl. József Attila – számára kik voltak azok az alkotók és más, nem-szakmabeli személyek, akik – valamilyen szempontból – kitüntetett fontossággal bírtak. Kirajzolódik az a szűkebb értelemben vett kapcsolathálózat (network), amely megmutatja a számára releváns kapcsolatok körét, belső arányait, történeti, irodalomszociológiai jellemzőit. A második esetben, amikor az egyetlen alkotónak címezett valamennyi ajánlást vesszük számba, az előbbinek mintegy a fordítottjáról van szó. Ám ilyenkor, ha a szóban forgó alkotó magánkönyvtára együtt maradt vagy helyreállítható, együtt kapjuk a dedikációkat, s így gyűjteményünk nagy valószínűséggel teljes sorozatot alkot. Ez az ajánlás-sorozat, persze, elsősorban nem a címzett preferenciáiról árulkodik, hanem arról a körről, amelyben neki – a legkülönbözőbb okokból – jelentősége volt. Azaz, egy sajátos presztizstérképet ad. Egy második síkon azonban ez is árulkodik a reális kapcsolatokról. S e kapcsolathálózat belső rétegzettség, irodalmi és szociológiai jellemzői lényeges vonásokkal gyarapíthatják az irodalom történeti-szociológiai megértését.

E tanulmány, kísérletként, élve a szerencsés forrásadottsággal, egy ilyen, „második típusú” ajánlás-sorozat elemzésére vállalkozik. Gáspár Zoltán (1901-1945) ugyanis, mint a

Szép Szó utolsó szerkesztője s az „urbánus”-liberális publicisztika jeles személyisége, tagadhatatlanul bír történeti jelentőséggel, ugyanakkor – könyvtára részeként – megmaradt a neki szóló ajánlások teljes sorozata is. Könyvtárát, melyet a JATE Magyar irodalomtörténeti tanszékeinek könyvtára őriz, kezelői jóvoltából átnézhettem, kigyűjtve a Gáspárnak szóló valamennyi ajánlást. Gáspár könyvtára természetesen aligha száz százalékos teljességgel maradt fenn, özvegye, tudjuk, az idők folyamán egy-egy kötetet elajándékozott belőle. (Egy füzetet, K. Havas Géza dedikációjával, magam is kaptam tőle.) Ezek a hiányok azonban, minden jel szerint, nem számottevők, nem befolyásolják lényegesen az ajánlás-sorozatból levonható következtetéseket. Azaz, lehetőség nyílik rá, hogy Gáspár kortársi irodalmi elfogadottságát, manifeszt kapcsolathálózatát a maga történeti konkrétságában vehessük szemügyre.

A tényleges elemzés előtt azonban még itt célszerű néhány szót szólni a szociológiában használatos network – azaz: kapcsolathálózat – elemzésről. A network-elemzés (vö. Angelusz Róbert - Tardos Róbert, 1988., Kadushin, Charles 1988., Granovetter, Mark 1988, Angelusz Róbert – Tardos Róbert, 1991) abból a főlismerésből indul ki, hogy az emberek életük során interakciókba lépnek más emberekkel, s ezek az interakciók egy sajátos, az egyént jellemző kapcsolathálózatát állnak össze. Maga a kapcsolat (az interakció, plusz az állandósuló emberi reláció) ugyan sokféle lehet, a „magánérzelmektől” a státus- és pozíció-szempontokig sokféle mozzanat generálja őket. A lényeg azonban az, hogy az ember így, e kapcsolódások által válik a társadalom részévé, hiszen ezek a kapcsolatok kötik bele a társadalom életfolyamataiba – mint gyereket és/vagy szülőt, házastársat, egy szociális szerep betöltőjét, munkavállalót vagy munkaadót, barátot stb. stb. A kapcsolathálózat *kiterjedése* és *sűrűsége* persze, egyedileg változik, s különbözik az egyes kapcsolatok („kötések”) *ereje* is. Vannak emberek, akik sok emberrel sokféle viszonyban állnak, s vannak, akik lényegesen kevesebbel. Vannak, akik olyanokkal tartanak kapcsolatot, akik maguk is sok (más) kapcsolattal is rendelkeznek, s vannak, akik körül „ritkább a levegő”: az ő kapcsolataik csak kevés más kapcsolattal rendelkeznek. S az is tapasztalat, hogy az egyén köré szerveződő kapcsolathálózat tagjai közül egyesek erősebben („erős kötés”), mások jóval gyengébben („gyenge kötés”) kapcsolódnak az egyénhez. (Az erős kötés a zárt csoporttá, klikké válás eszköze és formája, a gyenge kötés éppen az idegen csoport felé nyitás, a csoporton kívüliekkel való érintkezése.) Szociológiai szempontból a legtöbb hozadéka kétségkívül az egész társadalmat átfogó kapcsolathálózat elemzésének van, de tanulságos az egyén közé szerveződő, úgynevezett *egocentrikus network* vizsgálata is. (Gáspár Zoltán kapcsolathálózatának elemzésekor ilyen egocentrikus network elemzésére kerül sor.) A kapcsolathálózat sokféle ismérve közül az egyik legértékesebb az ún. *szelektivitás*. „Ennek mutatói azt fejezik ki, hogy milyen társadalmi-demográfiai »szűrők« milyen mértékben érvényesülnek a releváns kapcsolatok létrejöttében.” (Angelusz Róbert - Tardos Róbert, 1991. 58.)

A mai szociológia szempontrendszere, kifinomult (s erősen matematizált) kutatási technikája, persze, történeti dimenzióban csak nehezen, olykor, egyes vonatkozásokban, egyáltalán nem alkalmazható. A történeti elemzés – így az irodalomtörténeti is – mindig ki van szolgáltatva a forrásadottságoknak, az egykorvult (irodalmi) aktorok pedig nem kérdezhetők ki tetszésünk – tudományos előfeltevéseink igénye – szerint. További gondot jelent, hogy ha az általános szociológiai megközelítést az irodalomtörténet-írásban akarjuk hasznosítani, meg kell találnunk azokat a speciális szempontokat, amelyek irodalomtörténeti szempontból is relevánsak. Ezt a hármas követelményt, reményem szerint, ez esetben sikerül teljesíteni. Egyrészt az ajánlás-sorozat birtokában megvan az a forrás,

amely elemzésünk szilárd alapját adja s amelyből érdemi fölismerésekre juthatunk. Másrészt a Gáspár-filológia eddigi eredményei (Lengyel András, 1988., 1990., Agárdi Péter, 1995.) szolgálnak annyi háttér-információval, hogy – legalább nagy vonalakban – fölismerhessük azokat az összefüggéseket, amelyeket a szociológusok élőlészavas vagy kérdőíves kikérdezéssel szereznek meg maguknak. Harmadrészt pedig a speciális irodalomtörténeti igények kielégíthetők, ha Gáspár Zoltán kapcsolathálózatát, egy második síkon, úgy fogjuk föl, mint egy adott gondolkodástörténeti pozíciónak más pozíciókkal való kapcsolatát. Azaz mint *orientációs közösséget*.

2. Gáspár Zoltánról, röviden

Egy ilyen irodalomtörténeti szempontokra (is) figyelő s irodalomtörténeti anyagon végzett történeti-szociológiai elemzést, értelemszerűen, magával Gáspár Zoltánnal kell kezdenünk.

Arra a kérdésre, hogy tudniillik ki is volt Gáspár, két választ is lehet adni. A rövidebb, szinte lexikon-címzészerű meghatározás mint a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának titkárát, majd mint a Szép Szó szerkesztőjét állítja elénk, aki irodalmi igényességű cikkeit és esszéit elsősorban az ún. liberális sajtóban – Századunk, Szép Szó, Esti Kurír – tette közzé. Rövid élete utolsó éveiben pedig a szociáldemokráciához közeledett, Mónus Illés köréhez tartozott. S függetlenül attól, hogy 1945-ben, 44 éves korában, német vagy orosz katona lőtte-e le, mindenképpen azok közé tartozott, akik mártírhálált haltak. Saját kora, az a kor, amelyet mindvégig opponált, pusztította el. Ennél a meghatározásnál azonban adható egy, a pályát eszmetörténeti kontextusba is belehelyező, finomabb szerkezetű válasz is. Pályája alaposabb tanulmányozása ugyanis nyilvánvalóvá teszi, hogy rivális eszmék kereszteződési sávjában mozgott. Indulásakor végső soron a protestáns tradíció egyik kései képviselője volt, s pályája ívét is ez a – mindmáig kellően föl nem tárt – tradíció alakította. Ez teszi érthetővé, hogy bár szocializációja jórészt protestáns körben zajlott (kolozsvári Református Kollégium, szegedi Bethlen Gábor Kör), tájékozódása szinte kezdettől tartalmazott egy liberális komponens is. Első – még budapesti – egyetem éveiben, erősen antiliberalis korhangulat közepette élve is, mint olvasó már a Huszadik Század körének, az úgynevezett polgári radikalizmusnak befogadója volt. (Ezt könyvtára összetétele is megerősíti, de maga is vallott róla [Gáspár Zoltán, 1937]) Utóbb pedig – már Szegeden – a Bethlen Gábor Körnek ahhoz a szűkebb magjához tartozott, amelyik – kiválva a szokásos „diákpolitizálás” akkori közegéből – a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát is létrehozta. S meghatározó tradíciójának belső szerkezete magyarázza azt is, hogy – bár a Szegedi Fiatalokat a népi mozgalom egyik előkészítőjeként tartják számon – ő saját belső logikája szerint jutott el a Szép Szó köréhez, s lett harcos „urbánus”. Pályája azonban, mintegy kivetítve e tradíció belső ambivalenciáját, föloldatlan feszültségektől volt terhes. Jellemző, hogy hosszan, a szokásosnál lényegesen hosszabban elhúzódtott útkeresése: valódi íróönmaga megtalálása. Nemcsak kétszer járt egyetemre (Budapesten előbb közgazdász-, majd Szegeden jogi tanulmányokat végzett), de – aligha véletlenül – ő volt a „legöregebb Szegedi Fial”, aki – egy évtizeddel idősebb lévén a többségnél – kilógott e generációs csoportosulásból. Szimptomatikus, hogy a Szegedi Fialoktól a Szép Szó köre felé való tájékozódása – a szegediek minden nyitottsága, „liberalizmusa” ellenére – társai számára egyféle váltásként következett be. (Emiatt Radnóti Miklóssal pl. meg is szakadt a barátsága.)

Tulajdonképpen írói pályája, amely e váltás révén bontakozott igazán ki, alig több mint egy évtizedig tartott. Ő maga pedig szinte mindvégig értékvédő utóvédharcot vívott (ahogy ő maga is megállapította). Így hosszan elnyúló útkeresése is, szorosabb értelemben vett közírói pályája is lényegében egy félig-meddig margóra szorított – különben meglehetősen heterogén és amorf – ellenkultúra részesévé tette. Irodalom-közéleti helyzete folyamatosan a marginalitás határán mozgott, jóllehet a pályája csúcsát jelentő Szép Szó szerkesztői posztja egy eszmetörténetileg rendkívül fontos vonulat kulcsfigurájává tette.

Egy mindenképpen biztos. Többszörös határhelyzetben telt el pályája, s ez jelölte ki kapcsolatai lehetséges körét is.

3. Gáspár Zoltán irodalmi kapcsolathálózata

Az ajánlás-sorozat, amelynek elemzésére e tanulmányban sor kerül, kapcsolathálózati szempontból sajátos forrás. A dedikáció: gesztus, az ajánló valamiképpen a maga pozitív viszonyát fejezi ki a címzett iránt. Ez a viszony lehet a barátság, a szeretet eredménye is, de lehet más, pl. szakmai tisztelet, politikai igazodás stb. jele is. A lényeg, hogy manifeszt módon kifejezi az összetartozást, következésképpen az ajánlás-sorozat egy manifeszt kapcsolathálózatot tükröz. A dolog természete szerint azonban az ilyen kapcsolathálózat nem adja vissza a network középpontjában elhelyezkedő egyén valamennyi releváns kapcsolatait. A nem-irodalmi – baráti, rokoni stb. – kapcsolatok kimaradnak belőle. Sőt, aki nem írt könyvet, vagy nem az adott időszakban adta ki művét, értelemszerűen szintén nem dedikálhat – tehát kimarad a „megfogható” kapcsolathálóból, bármily fontos szerepe legyen is az egyén életében. Azaz: az ajánlás-sorozat csak az egyén irodalmi kapcsolatait tükrözi, azokat is csupán „minősített” esetekben. (A pályakezdő, kötetel még nem rendelkező alkotó ugyanis szintén nem fejezheti ki összetartozás-tudatát dedikációval. Azok pedig, akik bár publikálnak könyvet s kapcsolatban is vannak az egyénnel, de mégsem küldik meg neki könyvüket ajánlással, az összetartozásnak egy másik – így meg nem „fogható” – típusát képviselik. Ez utóbbiak vagy az ún. gyenge kötésű kapcsolatok körébe tartoznak, vagy aszimmetrikusak: csak az egyik félnek igazán fontosak.) Az eddigiekből annyi bizonyos, hogy az ajánlás-sorozat nem pusztán manifeszt kapcsolathálózatot tükröz, de ezen belül olyat, amely – függetlenül a kapcsolat pszichológiai oldalától – erős kötésű kapcsolatokból épül föl.

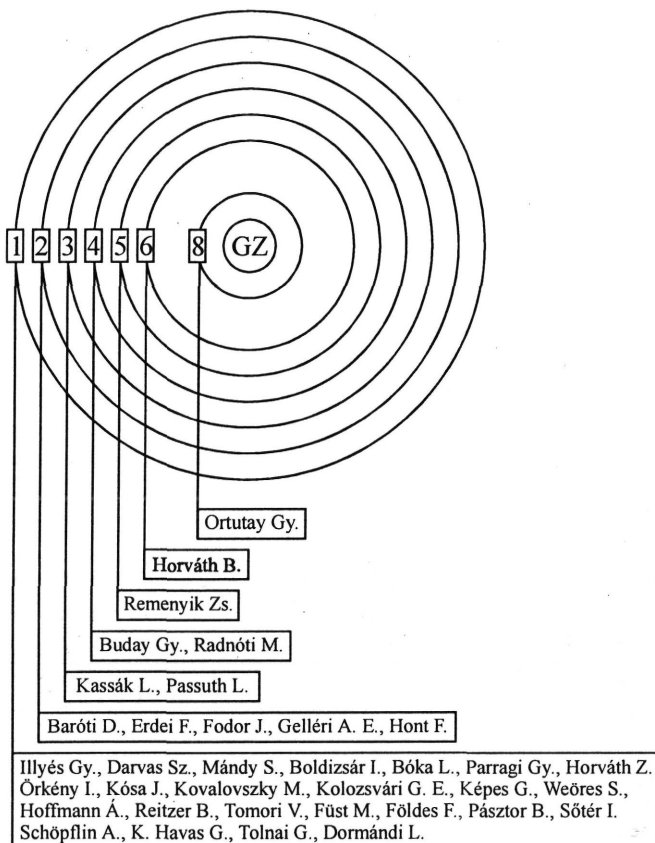
Ilyen, erős kötésű kapcsolatokból fölépülő, manifeszt irodalmi kapcsolathálózatot mutat meg a Gáspár Zoltánnak szóló ajánlás-sorozat is. Az ajánlások konkrét elemzése pedig részben megerősíti, részben árnyalja, részben – lényeges pontokon – kiegészíti eddigi ismereteinket.

De mit mutatnak a konkrét számok? Gáspár Zoltán könyvtárában 64 db neki dedikált könyv van. Ez voltaképpen 67 ajánlást jelent, hiszen három könyvet ketten-ketten ajánlottak Gáspárnak. Az ajánlók száma 36 – a most rekonstruálható kapcsolathálózat tehát ennyi tagból áll. Hogy ez nagy, kicsi, vagy éppen átlagos kiterjedésű kapcsolathálózatnak tekinthető-e, jelenleg nem tudjuk megmondani; a 20. századi magyar irodalomból összetételre alkalmas adatsorunk nincs. A mai magyar népességet megszondázó szociológiai felmérések pedig valószínűleg nem igazán relevánsak irodalomtörténeti összefüggésben. (Ha Gáspár kapcsolathálózatát mégis ezekkel vetjük össze, akkor a Gáspáré nagyon tekinthető, hiszen a mai népességből nyert network-ök releváns kapcsolatainak száma átlagosan 6,1 fő. Vö. Angelusz Róbert - Tardos Róbert, 1991. 56.) Csak sejtésként fogalmazható meg, hogy ez a Gáspár Zoltán körül kirajzolódó kapcsolathálózat kiterjedésében

valószínűleg alatta marad az olyan, domináns szerepű irodalom-közéleti szereplőkénél, mint pl. Babits Mihály, vagy – egy későbbi periódust tekintve – Illyés Gyula. Érdekes viszont, hogy Gáspár kortársának, József Attilának – igaz, csonkán ránk maradt – könyvtárában csak 49 dedikált kötet van. (Vö. Tasi József, 1996. 19-28.)

A 67 ajánlás időben egy jó évtizedben oszlik el, 1933-tól 1943-ig. Évenkénti bontásban a következő eloszlás mutatkozik: 1933-ban 4 könyv (5 ajánlás), 1934-ben 3, 1935-ben 3, 1936-ban 2, 1937-ben 4 (5), 1938-ban 3, 1939-ben 7, 1940-ben 8, 1941-ben 12, 1942-ben 7 (8), 1943-ban 9. (Két ajánlást nem tudunk konkrét évhez kötni, ezek a harmincas évek végéről, a negyvenes évek elejéről valók.) Ez a megoszlás arra vall, hogy egy-egy adott időpontban (évben) a releváns kapcsolatok száma nagyjából a mai népszerűség (már hivatkozott) értékeivel harmonizál, s csak akkor növekszik e fölé, amikor Gáspár – mint a Szép Szó szerkesztője – már szélesebb körű ismerettségre tett szert. (Az ugrás jól látszik az 1938-as, illetve 1939-es adatok összevetésekor.)

Ha a 67 ajánlást aszerint csoportosítjuk, hogy ki hány ajánlással van jelen az adatbázisban, akkor azt tapasztaljuk, hogy 1 ajánlással 24, 2 ajánlással 5, 3 ajánlással 2, 4 ajánlással 2, 5 ajánlással 1, 6 ajánlással 1, 8 ajánlással 1 dedikáló szerepel. Ezt a bontást érdemes egy koncentrikus körökből álló diagramon ábrázolni, feltüntetve a neveket is. Ekkor a középpontban Gáspár Zoltán áll, a legbelső körön a legtöbb ajánlással, a legkülső körön pedig a legkevesebb ajánlással szereplők helyezkednek el:

Ez a diagramon is megjelenített elhelyezkedés számos tanulással szolgál a Gáspár Zoltán köré szerveződött kapcsolathálózatról – tanulmányunk voltaképpen ezekről szól. Egyelőre azonban, kezdetnek, csak néhány dolgot szögezzünk le. Mindenekelőtt azt, hogy az ajánlások száma tagolja a kapcsolathálózat szereplőit. Egészen más erősségű az a kötés, amely – hosszabb időn át tartva – 8 ajánlást eredményezett, mint az, amelyik – mondjuk – csak egyet. A kötés ereje szerint érdemes is az ajánlókat legalább három nagyobb csoportra osztani. Azok az ajánlók, akik 4,5,6,8 ajánlással szerepelnek, alkotják azt a csoportot, amely Gáspárhoz a legerősebb – igen erős és tartós – kötéssel kapcsolódott. Ide tartozik Ortutay Gyula, Horváth Béla, Remenyik Zsigmond, Buday György és Radnóti Miklós. Azok a dedikálók, akik 2 vagy 3 ajánlással szerepelnek, kétségtől egy Gáspárhoz fűződő masszív, viszonylag tartós kapcsolatot mutatnak. Ide tartozik Kassák Lajos, Passuth László, Baróti Dezső, Erdei Ferenc, Fodor József, Gelléri Andor Endre és Hont Ferenc. Azok a dedikálók viszont, akik csak egyetlen ajánlással, azaz egyszer nyilvánított gesztussal szerepelnek (s az összes ajánló kétharmada ide tartozik!) erős, de – valószínűleg – csupán alkalmi kapcsolatnak minősíthetők. (A pontos, egyedi mérlegelést csak az életrajzi adatok bevonásával lehetne megejteni.) Ebbe a csoportba tartozik – minden rendezettség nélkül sorolva a neveket – Illyés Gyula, Darvas Szilárd, Mátyás István, Boldizsár Iván, Bóka László, Parragi György, Horváth Zoltán, Örkény István, Kósa János, Kovalovszky Miklós, Kolozsvári Grandpierre Emil, Képes Géza, Weöres Sándor, Hoffmann Árpád, Reitzer Béla, Tomori Viola, Füst Milán, Földes Ferenc, Pásztor Béla, Sötér István, Schöpflin Aladár, K.Havas Géza, Tolnai Gábor, Dormándi László. (Meg kell, persze, jegyezni: a számszerűség semmiképpen nem fetiszizálható. Az egyetlen ajánlással szereplők között van ugyanis pl. K.Havas Géza, aki – más forrásokból tudjuk – Gáspárnak 1937 után az egyik legközvetlenebb barátja és politikai küzdőtársa volt, vagy Füst Milán, akivel – ugyanebben az időben – ugyancsak nagyon szoros baráti viszonyban állott. Jellemző, hogy Gáspár halála után Füst több könyvét is dedikálta Gáspár özvegyeknek.)

Mindjárt itt kell szólni arról is, hogy a legerősebb kötetet mutató csoport – megerősítve eddigi ismereteinket – kivétel nélkül abból a két orientációs közösségből való, amelyhez egy-egy időszakban Gáspár is tartozott. Ortutay, Buday és Radnóti a Szegedi Fiatalok, Horváth Béla és Remenyik Zsigmond viszont a Szép Szó köréhez tartozott. Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy a második csoportba kerültek közül Baróti, Hont és Erdei szintén Gáspár egyik csoportjának (Szegedi Fiatalok) a tagja volt, ám a többi e csoportban elhelyezkedő ajánló Gáspárhoz fűződő viszonyáról eddig voltaképpen semmit sem tudunk. Közülük különösen meglepő (bár egyáltalán nem megmagyarázhatatlan) Kassák ilyen erősségű kötődése. Végül már itt le kell szögezni, hogy a Gáspártól „legtávolabb” álló, legkevésbé erős kötetet mutató csoport gondolkodástörténeti szempontból meglehetősen heterogén, így Gáspár számára sokféle orientációhoz nyitott utat.

A kapcsolathálózat szereplőinek különböző orientációs közösségek tagjaiként való értelmezése előtt szólni kell arról is, hogy „milyen társadalmi-demográfiai »szűrők« milyen mértékben érvényesültek” Gáspár releváns irodalmi kapcsolatainak létrejöttében. Az *iskolázottság, életkor, nemek, település és felekezet* szerinti szelektivitás ugyanis viszonylag jól „megfogható”, s ugyanakkor sok mindent elárul a kapcsolathálózat szerveződéséről.

A kapcsolathálózati szelektivitás egyik legfontosabb mutatóját az *iskolázottság* adja. Ha megnézzük a Gáspár kapcsolathálózatát alkotó 36 szereplőt, kiderül, hogy igen magas iskolázottságú csoportról van szó. Három szereplő (Darvas, Horváth Béla és Remenyik)

pontos iskolázottságát ugyan nem ismerjük, de a többiek közül a legmagasabb iskolai végzettsége 5 szereplőnek a középiskola, hétnek az egyetem, 21-nek (!) az egyetem plusz doktorátus. (Itt a megkezdett, de – esetleg – be nem fejezett tanulmányt is befejezettként kezelem.) Az a tény, hogy 36 főből 21, azaz közel kétharmad rész doktori címmel rendelkezett, azt jelzi, hogy – némi túlzással – valóságos „doktor-klub”-ról beszélhetünk. E tekintetben jellemző, hogy magának Gáspárnak is két egyetemi diplomája és jogi doktorátusa volt.) Ez az összefüggés arra vall, ez esetben is megerősíthető az az általános szociológiai tapasztalat, hogy a releváns kapcsolatok nagyon nagy százalékban az azonos iskolázottságúak között jönnek létre. Sőt, ez az összefüggés még a számok mutatta arányoknál is erősebb, hiszen – alkotókról lévén szó – a formális végzettség, az „igazolt” tudás csak az egyik, nem is a legfontosabb mutatója a mindenk fölé álló – s művekkel „igazolt” – kreativitásnak. (Ilyen vonatkozásban pl. Kassáknál a be nem fejezett középiskolát „kiegészíti”, relatív lemaradását pótolja az irodalmi tekintély.)

A szelektivitásnak ugyancsak fontos mutatója az *életkor*. A Gáspár kapcsolathálózatát alkotók közül egynek (Hoffmann Árpád) nem ismerjük születési évét, a többiek életkora így oszlik meg:

Születési év	Ajánlók száma	A Gáspár életkorától való eltérés (évben)
1872	1	+29
1887	1	+14
1888	1	+13
1898	2	+3
1900	3	+1
1901	Gáspár Zoltán születési éve	
1902	2	-1
1905	1	-4
1906	1	-5
1907	4	-6
1908	1	-7
1909	3	-8
1910	6	-9
1911	3	-10
1912	2	-11
1913	2	-12
1914	1	-13
1918	1	-17

Ez az életkori megoszlás igen érdekes, s bizonyos mértékig elüt az általános szociológiai tapasztalattól. Gáspár saját generációja (tehát az 1901 körüli néhány évben születettek) aránya ugyanis alacsony. Ha saját generációja időhatárát plusz-mínusz 3-3 évben határozzuk meg, akkor csupán 7 fő, a kapcsolathálózatnak 19,4 %-a tartozik e csoportba. Ezt valószínűleg pályája íve, hosszan elhúzódó útkeresése magyarázza, hisz – mint utaltunk rá – a Szegedi Fiatalok között is ő volt a legöregebb, szétfeszítve a csoport demográfiai kereteit. Ha a saját generációs csoporthoz hozzáadjuk azokat is, akik a Művészeti Kollégium kijelölte alsó határig (1911) terjedő időben születtek, a hét fő mellé további

19-et kell besorolnunk. Az így létrejövő demográfiai csoport összlétszáma már 26 fő (72,2 %). Azaz a kapcsolatok ilyen eloszlása az életrajznak azt a sajátosságát követi, amely Gáspár életében a generációs határ lejjebb helyeződéséről tanúskodik. Tartósan nála fiatalabbak között mozgott. A Szegedi Fiatalok legfiatalabbjánál (1911) fiatalabb „kapcsolatok” száma 6 (ez az egész csoport egyhatoda). Ebben semmi szokatlan sincs. Az a tény pedig, hogy a kapcsolathálózat 3 tagja Gáspárnál lényegesen idősebb volt (plusz 13, 14 és 29 év), azt mutatja, hogy ez esetben is megtörtént az irodalmi élet szerveződésében szokásos aktus: a nagy tekintélyek egy része befogadja a fiatalabbakat. Schöpflin, Füst és Kassák jelenléte kétségkívül egy ilyen befogadási aktus dokumentuma. Személyükben az irodalmi modernitás (Nyugat, avantgarde modernizmus) három tekintélye mintegy „visszaigazolta” Gáspár íróságát.

A szelektivitás harmadik fontos mutatója a *nemek* szerinti megoszlás. Gáspár kapcsolathálózatában a 36 aktor közül 34 (!) férfi, s csak mindössze kettő (azaz 5,5 %) a nő. Ez valószínűleg a történeti korszak általános jellemzője, korszecifikus jelenség. Az írók aránya az író-populációban maga is nagyon alacsony lehetett (sajnos, pontos adatok erre, ilyen jellegű fölmérések híján, nincsenek). Beszédes tény, hogy a két nő közül az egyik (Tomori Viola) Gáspár saját csoportjának, a Szegedi Fiataloknak a tagja volt, a másik (Mándy Stefánia) pedig valamennyi szereplő közül a legfiatalabb. Ő már egy teljesen új generáció tagjaként került kapcsolatba a nála 17 évvel idősebb Gáspárral.

A szelektivitás további fontos mutatója a *település* szerinti: ki hol született, illetve lakott? A 36 szereplőből egynek (Hoffmann Árpád) sem születési, sem lakhelyét nem ismerjük. A többi 35 fő adatai így oszlanak meg:

Szülőhely szerint: Budapesten született 12 fő, Szegeden és Kolozsvárott 3-3 fő, Dormádon 2; a további 15 fő viszont 15 különböző településen (Torda, Nagyilonda, Beszterce, Felsőrácegrespuszta, Érsekújvár, Mátészalka, Tornalja, Mór, Szabadka, Pécsbányatelep, Szombathely, Makó, Nagykanizsa, Maniga, Kunszentmiklós). Ebből a megoszlásból több dolog figyelemre méltó. Érdekes, hogy Budapest kiemelkedő helyzete már itt is megmutatkozik; a szereplők egyharmada budapesti születésű. Érdekes az is, hogy a Budapestet követő két „legnagyobb” rekrutációjú hely, Szeged és Kolozsvár – Budapesthez hasonlóan – olyan város volt, ahol élete egy-egy szakaszában Gáspár maga is élt. Érdekes az is, hogy a szereplők szülőhelyét képező 19 településből 7 (36,8 %) a trianoni békeszerződés következtében leválasztódott a történeti Magyarországról. Ennek a szimpla ténynek a habituális következményei történetileg mindenképpen relevánsak. (Az érintetteknek élményei, tapasztalatai voltak a nemzeti traumáról, a szülőhely elvesztéséről.)

Lakóhely szerint: A 35 főből hárman – ajánlásaik megírásakor – 2-2 településen éltek. (Buday Szeged/Róma, Ortutay Szeged/Bp, Radnóti Szeged/Bp.) Ezt figyelembe véve olyan kép kerekedik ki a lakóhelyeket illetően, amely Budapest nagyon erős dominanciáját mutatja. Az ajánlás megírása idején ugyanis 29 dedikáló Budapesten, 6 Szegeden élt, s ezen kívül csak 1-1 fő élt Rómában, Pécsen és Szigetszentmiklóson. Ez a megoszlás kétszeresen érdekes. 1. Három kivételével valamennyi dedikáció lakhelye abban a két városban volt, amelyben felnőttként Gáspár maga is élt. 2. S e kettőn belül is Budapest ilyen arányú jelenléte ismételtelen megerősíti az irodalmi élet köztudott Budapest-centrikusságát.

A szelektivitás következő fontos mutatója a *felekezeti hovatartozás*. A harmincas évekre ugyan jelentősen előrehaladt a magyar társadalom szekularizálódása, egy-egy felekezeti tradíció azonban – túl a spirituális vonatkozásokon – olyan szociokulturális sajátosságokkal is bír, amelyek – szakrális vonatkozásait elvesztve is – mindenképpen

relevánsak. Így a Gáspár Zoltán köré szerveződött kapcsolathálózatnak is lényeges ismérve, hogy hogyan alakul a szereplők felekezeti megoszlása. A kapcsolathálózat ilyen szempontú elemzése, persze, nem könnyű, a máig élő tabuk a vallási beazonosítást problematikussá teszik. De amennyire kollegiális segítséggel meg tudtam állapítani, a kapcsolathálózat 36 tagjából 12 (tehát az egész egyharmada, több mint 33 %) református, 10 (27,7 %) zsidó, 8 (22,2 %) katolikus, öt (13,9 %) vallásváltó, katolizált zsidó. (Egy fő, Hoffmann Árpád felekezete megállapíthatatlan volt.) Ezek az arányok igen tanulságosak. A hálózatban az összlakossághoz viszonyítva fölültreprezentált a reformátusok aránya. Ez azonban – mivel Gáspár maga is református volt – érthető, a kapcsolati homogenitás jele. Föltűnően magas a zsidók aránya is, kivált, ha az öt „kikeresztelkedettet” is e csoportba soroljuk: arányuk ekkor 41,6 %. (A két csoport összevonása azért tehető meg, mert – föltehetően – a szocializáció még azonos jellegű volt.) Ez az arány oly magas, s annyira föltűnően áll a zsidók összlakosságon belüli 6 %-os arányának, hogy Gáspárnak a velük való kapcsolata csakis tudatos választás eredménye lehet. A katolikusok aránya viszont föltűnően kicsi, jóval az összlakosságon belüli arányuk alatt szerepelnek. Ez alighanem megintcsak ideológiai választás következménye, hiszen a kor magyar politikai katolicizmusa erősen konzervatív karakterű volt. Érdekes viszont, hogy a két legerősebb kötést mutató tag (Ortutay, Horváth Béla) mégis katolikus. Ez arra vall, hogy az egyéni kvalitások korrigálják a szociológiai diszpozíciók bizonyos elemeit. Az összképet érdekesen árnyalja, hogy a legerősebb kötést mutató egyharmad (azaz a két vagy több könyvet dedikáló) között viszont magasan a reformátusok vezetnek. 12-ből 6 (50 %) református. Három (25 %) zsidó és vallásváltó, kettő – az egész egyhatoda – katolikus. Ez utóbbi adatsor arra enged következtetni, hogy a kapcsolathálózat centrumában a saját felekezet tagjai állnak, a nem-keresztény felekezet tagjai, a zsidók viszont – noha a hálózatban elfoglalt arányuk igen jelentős – e kapcsolatrendszer relatíve távolabbi körén mozogtak.

4. A kapcsolathálózat két fő sűrűsödési pontja

Az eddigiekből kiderült, hogy kik azok, akik kapcsolatban állottak Gáspár Zoltánnal, s látható ezeknek a kötéseknek az egyéni erőssége is. Érzékelhető tehát egy erősrrend. Nyitott azonban a kérdés, hogy ez a 36 ember külön-külön kapcsolódott-e Gáspárhoz, vagy közöttük is kimutathatók releváns kapcsolatok? Azaz, ugyanezt másképpen megfogalmazva: elszigetelt, egymástól teljesen független egyének kapcsolódtak-e Gáspárhoz, vagy – legalább részben – két vagy több csoport, kör (stb.) tagjai is? Ezt a kérdést magából az ajánlás-sorozatból nem lehet megválaszolni, a válaszhoz háttér adatok is szükségesek. A dedikáció-sorozat azonban olyan jelzés-sorozat, amely értelmezhetővé válik, ha összefüggésbe hozzuk az irodalomtörténeti kutatás eddigi eredményeivel.

Ha az irodalomtörténeti háttér ismeretek birtokában megvizsgáljuk a kapcsolathálózat tagjait, kiderül, hogy a network két sűrűsödési pontot mutat. Az egyik ilyen sűrűsödési pont jól kivehetően a Szegedi Fialatok tagjaiból áll össze, a másik pedig a Szép Szó köréből regrutálódik. Azaz, igen nagy százalékban Gáspár eddig is ismert két „saját” csoportjából.

A legerősebb kötést mutató, két vagy több dedikációval jelen lévő 12 tagból hat (Ortutay, Buday, Radnóti, Baróti, Erdei, Hont) a Szegedi Fialatok közül való, öt (Horváth Béla, Remenyik, Fodor, Kassák, Passuth) pedig a Szép Szó köréből, s csak egy (Gelléri A.E.) áll e két csoporton kívül. Ha az egy-egy dedikációval jelen levő további 24 tagot is figyelembe vesszük, ez az összefüggés tovább erősödik. A már jelzett hat Szegedi Fialat

mellé további három (Reitzer, Tomori, Tolnai) csatlakozik. Azaz, az összesen 15 fő Művészeti Kollégiumból – Gáspárt is beleszámítva – 10 fő szerepel ebben a kapcsolat-hálózatban. A kimaradók közül háromnak (Árvas Erzsébet, Kárász Judit, Széll István) 1933 és 1943 között nem jelent meg könyve, tehát nem is dedikálhatott Gáspárnak semmit. Ketten (Balla Sándor, Berczeli Anzelm Károly) pedig a szegedi csoport szakadár tagjai voltak, akik kiváltak és szembekerültek a Szegedi Fiatalokkal. De az egy-egy dedikációval jelen lévők között magas a Szép Szó köréből valók aránya is. A 24 ilyen network-tagból 11 írt a Szép Szóba (Darvas, Mándy, Bóka, Kósa, Kovalovszky, Kolozsvári G.E., Képes, Weöres, Füst, Pásztor, K.Havas). Azaz: a 36 dedikálóból 9 a Szegedi Fiatalok, 16 a Szép Szó körébe sorolható, s csak 11 fő nem tartozott e két csoport egyikébe sem. (Megjegyzendő, hogy ketten – Baróti, Radnóti – mindkét csoporthoz kapcsolódtak; ők ugyanis írtak a Szép Szóba is. Velük a Szép Szó-sok összlétszáma 18-ra emelkedik.)

A kapcsolathálózat e két sűrűsödési pontját néhány dolog külön is érdekessé teszi. A Szegedi Fiatalok és a Szép Szó köre ugyanis rivális, egymással csak lazán kooperáló csoportok voltak (a két csoport között a legfőbb közvetítő kétségkívül maga Gáspár Zoltán volt). Föltűnő tehát, hogy amíg Gáspárnak a Szép Szóhoz való „átállása” Radnótit szembefordította vele, s amennyire megítélhető, a Szegedi Fiatalok többsége sem lelkesedett ezért a döntéséért – Ortutay mindvégig kiemelkedően erős kötésű kapcsolatnak bizonyult. S figyelemre méltó az is, hogy Gáspár kapcsolathálózatában a Szegedi Fiatalok közül a Szép Szó-s időkben is jelen volt Erdei és Hont, míg a többiek „elolvadtak”.

Gáspárnak a Szép Szó körében játszott szerepét érdekesen mutatja a network ide vonatkozó része. Mindenekelőtt föltűnő, hogy a Szép Szó legszűkebb, meghatározó körének három legfontosabb személyisége (József Attila, Ignóus Pál, Fejtő Ferenc) nincs jelen itt. Hogy ennek mi az oka, csak sejthető. Valószínű, hogy József Attila betegsége, majd halála, illetve Fejtőék korai emigrációja lehet a magyarázat. A hiány azonban így is figyelemre méltó. Érdekes az is, hogy a kapcsolathálózatban a Szép Szó-sok közül Horváth Bélának és Remenyiknek van központi helye. (Urbánus nézőpontból mindkét írónak voltak „megingásai”, „gyengeségei”.) Ebben az elhelyezkedésben nyilván közrejátszottak életrajzi esetlegességek, például az, hogy Horváth és Remenyik ez időben sokat publikált, tehát sok alkalma volt a dedikálásra, de nem kizárt bizonyos közös szociológiai diszpozíciók (keresztény felekezetekhez való tartozás) szerepe sem. (Ugyanakkor az is tény, hogy Füst Milán és K.Havas Géza, akik pedig – más forrásokból tudhatóan – közel állottak Gáspárhoz, csak publikációs esetlegességek miatt voltak szerényen képviselve a network-ben.) Mindent összevetve úgy tűnik, hogy Gáspár Szép Szó-s kapcsolatai lényegében a József Attilaék utáni Szép Szó személyi viszonylatairól árulkodnak. Sőt valójában már a magyar irodalom 1937/38 utáni átrendeződésébe világitanak bele. Erre vall az is, hogy Szép Szó-s kapcsolatai – Horváthot és Remenyiket leszámítva – nem a Szép Szó jellegadó munkatársai közül kerültek ki, sőt az említettek is inkább a folyóirat második vonalába tartoztak. A Gáspárhoz közelálló K.Havas Géza pedig, aki tagadhatatlanul az 1937 utáni folyóirat egyik meghatározó szerzője volt, maga is Fejtőék távozása – s az erőviszonyok átalakulása – után került előtérbe.

A kapcsolathálózat egészét természetesen nem fedik le teljesen a Szegedi Fiatalok, illetve a Szép Szó köréből valók. Legalább két, az említetteknel lényegesen kisebb súlyú és kiterjedésű sűrűsödési pontot, mint figyelemre méltókat, meg is kell említenünk. Az egyik ilyen sűrűsödési pont Illyés és Schöpflin nevével fémjelvezhető, de lazán mások, pl. Sötér, Füst, Bóka is ide (vagy ide is) kapcsolódnak. Nem kétséges, hogy itt, ha alkalomszerűen

is, a Nyugat/Magyar Csillag köre jelenik meg a kapcsolathálózatban. (Illyés fő-, Schöpflin társszerkesztője volt a Magyar Csillagnak, Gáspár maga pedig – próbálkozásképpen – írt is a folyóiratba.) A dedikációban kifejeződő gesztus Illyésék részéről nyilvánvalóan a volt Szép Szó kör megmaradt embereinek tett gesztus s egyben integrálási szándék jele volt. Ám ami ebből a lényegesebb: létezett ez a kapcsolat, volt érintkezés, ha tartós együttműködést nem is hozott. A másik ilyen sűrűsödési pont egy baloldali, sőt szocialista szereplőből kirajzolódó network-tömb. Ennek legfeltűnőbb jele kétségkívül Kassák viszonylag hangsúlyos jelenléte (három ajánlással), de itt említendő Horváth Zoltán, Földes Ferenc is – ahogy a más összefüggésben is tárgyalt Hont Ferenc és K.Havas Géza is.

5. A kapcsolathálózat mint látens orientációs közösség

„Az emberek – ahogy Karl Mannheim írja –, hisz csoportban élnek, nem fizikailag, egyes egyénenként léteznek. A világ tárgyait nem kontemplatív-absztrakt módon ragadják meg, s nem is kizárólag egyes lényekként. Ellenkezőleg, különbözőképpen szervezett csoportokban cselekednek együtt és egymás ellen, s mindeközben együtt és egymás ellen gondolkodnak.” (Mannheim Károly, 1996. 12.) Mindez pedig egyenes következménye annak, hogy az „egyén csak igen korlátozott értelemben hozza létre önmagából azt a nyelvhasználati és gondolkodásmódot, amelyet neki tulajdonítunk. Csoportjának nyelvét beszéli; olyan módon gondolkodik, ahogyan csoportja gondolkodik. Bizonyos szavak és értelmük eleve az egyén rendelkezésére állnak, s ezek nem pusztán azt határozzák meg jelentős mértékig, hogyan közelít [ő] az őt övező világhoz, hanem egyidejűleg azt is láthatóvá teszik, hogy a csoport vagy az egyén számára a tárgyak eddig milyen nézőpontból és milyen cselekvési összefüggésben voltak érzékelhetők és hozzáférhetők.” (Mannheim Károly 1996.11.) Ezeknek a kollektív predeterminációknak egyik lehetséges megközelítését ma kétségkívül az intertextualitás elmélete kínálja (vö. Kulcsár-Szabó Zoltán, 1995.) Ennek az eljárásnak azonban a gyakorlatban súlyos ára van, hiszen így eltűnik a „szerző”, túlhangsúlyozódik a szocialitás, a szöveg metaforikus „önállósághoz” jut, stb. – jóllehet tapasztalataink cáfolják ezt. A másik lehetséges eljárás (amely persze nem zárja ki az intertextualitás részleges figyelembevételét, fölhasználását), a reálisan létező emberek valóságos orientációs közösségeinek körülhatárolása és elemzése. Ez persze egyáltalán nem könnyű munka, de elvégezhető. A kapcsolathálózat tagjai például (ahogy erre a Bevezetésben már utaltam) fölfoghatók egy valóságos orientációs közösségnek. Olyan valóságos emberekből álló valóságos viszonylatrendszernek, amelynek leírása láthatóvá teszi, hogy „az egyén számára a tárgyak [...] milyen nézőpontból és milyen cselekvési összefüggésben voltak érzékelhetők és hozzáférhetők”.

Ha a Gáspár Zoltán köré szerveződött kapcsolathálózatot mint egy valóságos orientációs közösséget kezeljük, (amely Gáspár gondolkodásának predetermináló közege), s arra keresünk választ, hogy e közösség milyen gondolkodástörténeti alakzatot határol körül, – néhány lényeges összefüggés bizonyossá válik.

Először is: ez a közösség laza, informális és – bármely adott nézőpontból – heterogén közösség. Tagjai változó erősséggel kapcsolódnak egymáshoz. Vannak, akik klikkszerű zártsággal kötődnek egymáshoz, de vannak olyanok is, akik legföljebb csak tudnak a többiek jó részéről s maguk csak kevesekkel állnak közvetlen kapcsolatban. E közösségben esztétikai elvek, szociológiai diszpozíciók és politikai opciók szétválaszthatatlanul keverednek, a közösség leírása – magyarázata – nem szűkíthető le egyik vagy másik elemre. Maga a közösség nem azonosítható a közösséghez tartozó egyik individuum ver-

bális megnyilatkozásával sem. Utóbbi ugyan része az előbbinek, de csak – a többiek megnyilatkozásaival bonyolult relációban lévő – része. Meglehetősen amorf és heterogén; az absztrakt logikai elemzés számos ellentétet, össze nem illést mutathatna ki a közösség tagjai által képviselt gondolati alakzatok között. Ez az orientációs közösség, mint valóságos gondolkodástörténeti erőter, mégis, mindezek ellenére is körülhatárolja az érzelmi és gondolati mintázatok, előföltételek, kollektív tapasztalatok egy hozzávetőlegesen leírható halmazát.

A Gáspár Zoltán gondolkodás- és beszédmódját predetermináló gondolati erőter legjobban egy bináris oppozícióval (*nyitott* valami irányában, *zárt* valami felé) jellemezhető. A vizsgálatra három terület kínálkozik.

1. *Spirituális (vallási) sikon* azt tapasztaljuk, hogy ez az erőter nagymértékben szekularizált. A felekezeti különbségek nem jelentenek átléphetetlen akadályt, elszigetelő közeget. Gáspár nem zárkózott be saját felekezete körébe, valamennyi más felekezet iránt nyitott volt. Nyitott volt a rasszista törvényekkel sújtott, a sajtó és a közélet által folyamatosan stigmatizált nem-keresztény felekezet, a zsidók irányában is. Ez nagyon lényeges jellemző, hiszen a kor egyik fontos törésvonala éppen a zsidók - nem zsidók tengely körül alakult ki. A kapcsolathálózat ugyanakkor nem mutat föl rasszista, vagy vallási fundamentalista tagot – ezek irányában tehát az erőter zártnak volt tekinthető. Az összlakossághoz viszonyítva magas arányban képviselt református komponens (mivel ez Gáspár saját felekezete is volt) arra vall, hogy a protestáns tradíció, ha szekularizált formában is, releváns meghatározottság maradt.

2. *Politikai-ideológiai sikon* azt tapasztaljuk, hogy az erőter teljesen zárt volt az úgynevezett radikális jobboldal felé. A kapcsolathálózat egyetlen egy tagja sem sorolható be semelyik, a kor fogalmai szerint jobboldalinak tekinthető vonulatba. E megállapítás érvényét legfőljebb a neokatolikus Horváth Béla gyöngíthetné, ő azonban az adott időszakban éppen a „baloldallal” kooperált, s katolikusága mintegy kvázi-igazolását, korspecifikus megerősítését jelentette a baloldal által dominált összefogásnak. Nyitott volt viszont ez az erőter a baloldal szinte valamennyi lényeges áramlata irányában, beleértve még a kommunisták egy részét is (gondoljunk Földes Ferenc vagy Hont Ferenc jelenlétére). Sőt a domináns éppen egy tágan értelmezett baloldaliság, jóllehet a „bekerülésnek” a direkt politikai opció nem volt kizárólagos kritériuma. Weöres Sándor például e térben sem igazán jellemezhető politikailag, ami itt az apolitikusság tolerálására vall. Az erőter politikai dimenziója viszont doktrinális értelemben teljesen tarka képet mutat, nem azonosítható kizárólagosan egyetlen irányzattal, vonulattal sem. E dimenzió csak mint egymáshoz szoruló törekvés-variációk összjátéka írható le. Nyugodtan állítható tehát, hogy ez az erőter politikai vonatkozásban erősen szituáció-függő, kényszer-koalíció jellegű volt. Így magában hordta a belső polarizálódás, a szétfejlődés, sőt szembekerülés lehetőségét is – azaz nélkülözötte, mellőzte a látens ellentétek gondolati végigvitelét. Az egymáshoz való viszony kinyilvánított önreflexióját.

3. *Irodalmi, irodalom-közéleti sikon* figyelemreméltó, hogy az erőter nyitott a nyugatos szépség-esztétika (Schöpfung, Füst), az avantgarde modernizmus (Kassák), sőt még a realiztívus népi „baloldal” (Illyéstől Erdeiig) irányában is. Zárt viszont az irodalmi öskonzervativizmus (mondjuk a Kisfaludy Társaság) és a népi „jobboldal” felé. A szociális szempont, mint vállalható lényeges szempont van jelen benne, – erre vall legalábbis, hogy a népi mozgalom egyik meghatározó egyénisége, Erdei Ferenc még a negyvenes években is jelen volt ebben az erőterben. Ugyanez, valamint Illyés ellentét-tompító, kiegyensúlyozó szerepe magyarázza Illyés gondolati pozíciójának jelenlétét is. Illyés pozí-

ciója azonban már alighanem már az erőtér egyik gondolati határpontját jelöli ki: ezen túl a népek már nem voltak vállalhatók. Ki kell azonban mondani, hogy minden jel szerint az orientációs közösség létrejöttében a kritérium szerepét ez esetben nem a szorosan vett esztétikai elvek és ízlésalakzatok játszották. Minden jel szerint a szociológiai diszpozíciók s az ezekhez illeszkedő ideológiai-politikai opciók (egyféle „balra”-szorítottság) voltak a meghatározók. (Ahogy, tudjuk, maga a Szép Szó is egy ilyen típusú alkalmi koalícióként jött létre, s benne az esztétikai elvek csak másodlagos szerepet játszottak.) Ez, másképpen megfogalmazva, azt jelenti, hogy erősen átpolitizált, politikailag túlsúlyos gondolati erőtérrel volt szó.

Óhatatlanul fölmerül a kérdés: időben előrehaladva mutat-e változást, esetleg egyenesen váltást ez a gondolati erőtér? A hagyományos sztereotípiák szerint a Szegedi Fialatok egyféle prenépi tömörülés volt, a Szép Szó viszont urbánus folyóirat. Ennek a – részleges – szembenállásnak, vélhetnénk, Gáspár kapcsolathálózatában, s következésképpen a számára közegként szolgáló gondolati erőtérben is meg kellene mutatkoznia. Bizonyos hangsúly-átrendeződés tagadhatatlanul végbement; az 1937 előtti Gáspár Zoltán egy elsődlegesen szociális érzékenységű, népiség-központú közegben mozgott, 1937-től viszont egy liberális jellegű, mindenekelőtt szabadság-orientált közegben. A váltás – bizonyos személyi konfliktusok, pl. a Radnóti-val való szakítás ellenére – mégsem volt nagyon radikális. Részből azért, mert maguk a Szegedi Fialatok is egy felekezeti nyitott, „balfelé” tájékozódó, erős esztétikai aspirációkkal átítatott csoportosulás volt. Olyan csoport, amely – kifelé ugyan nem deklarálva – maga is kritikusan viszonyult a népi mozgalom számos jelenségéhez. Alapirányultsága, legtöbb elve pedig Gáspár számára később is vállalható volt. (E tekintetben jellemző, hogy Gáspárt és a Szép Szót éppen a Szegedi Fialatok vezéregyénisége, Buday György „hozta össze”). Részből azért nem volt éles váltás, mert a Szép Szó köre maga sem képviselhette elképzelését túl sarkosan. Ám, s ez tagadhatatlan, a népiség-központúságot a szabadság-központúság váltotta föl. Pontosabban, az események menete Gáspár számára is ez utóbbit – s az ezt megjelenítő gondolati alakzatokat – értékelte föl. A network tagjainak időbeli eloszlása, az arányok átalakulása ezt dokumentálja. Így, ha nem is szembeötlő formában, de tagadhatatlan tény, hogy a Gáspár gondolkodását predetermináló gondolati erőtér, minden belső kontinuitása ellenére, számottevő elmozdulást mutat.

A kapcsolathálózatot orientációs közösségként (is) értelmező eljárás, persze, csak a gondolati erőtér fő vonásait mutathatja föl. Ezt a képet egy olyan intertextuális elemzés, amely Gáspár szövegeit a network-tagok által írott szövegekkel összevetve vizsgálná, még jelentősen gazdagíthatná és finomíthatná.

IRODALOM

Agárdi Péter 1995

Egy intranzigens demokrata „nyelvkritikája”. In. A.P.: *Torlódo múlt. József Attila és kortársai.* Bp. 106-121.

Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1988

Előszó. Válogatás a kapcsolathálózati elemzés irodalmából. = Szociológiai Figyelő, 3.sz. 5-14.

Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1991

Hálózatok, stílusok, struktúrák. Bp.

- Csaplár Ferenc 1967
A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Bp.
- Gáspár Zoltán 1937
 [Vallomás olvasmányairól.] In: Kóhalmi Béla (szerk.): *Új könyvek könyve.* Bp. 135-142.
- Granowetter, Mark 1988
A gyenge kötések ereje. A hálózatelemzés felülvizsgálata. = Szociológiai Figyelő, 3.sz. 39-60.
- Kadushin, Charles 1988
Kapcsolathálózatok és körök a kultúra termelésében. = Szociológiai Figyelő, 3.sz. 33-38.
- Kulcsár-Szabó Zoltán 1995
Intertextualitás: létmód és/vagy funkció? Irodalomtörténet, 4.sz. 495-541.
- Lengyel András 1988
Egy későliberális ideológiakritikus. Vázlat Gáspár Zoltánról. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1987/1. köt. 427-470. Újraközölve: Lengyel András, 1990. 375-446.
- Lengyel András 1990
Útkeresések. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bp.
- Mannheim Károly 1996
Ideológia és utópia. Ford. Mezei I. György. Bp.
- M.Róna Judit 1980
József Attila kéziratái és levelezése. Katalógus. Bp.
- Tasi József 1996
József Attila könyvtára és más tanulmányok. Bp.

FÜGGELÉK

(Dedikációk Gáspár Zoltánnak)

1933

1. Radnóti Miklós: Lábadozó szél. (Versek) Szeged, 1933. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
 D: *Gáspár Zoltán barátomnak / kézzorítással / Radnóti Miklós / 1933. II. 5.*
2. Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete. II. kiad. Szeged, 1933. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
 D: *Gáspár Zoltán / barátomnak, / szeretettel: / Tolnai Gábor. / Szeged, 1933. VI. 6.*
3. Mondotta: Vince András béreslegény Máté János gazdalegény. Nyíri, rétközi balladák, betyár- és juhásznoták. Bev. és gyűjt.: Ortutay Gyula. Buday György fametszeivel. Szeged, 1933. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
 D: *Zolinak igaz szeretettel / Ortutay Gyula / Buday György.*
4. Baróti Dezső: Juhász Gyula. Tanulmány. Szeged, 1933. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
 D: *Gáspár Zoltánnak, / barátsággal: / Baróti Dezső.*

1934

5. Radnóti Miklós: Ének a négerről aki a városba ment. (Versek) S.Szőnyi Lajos 20 linó-metszetével. Bp. 1934.
 D: *Gáspár Zoltánnak / baráti kézzorítással / Radnóti Miklós / Szeged, 1934. II. 14.*
6. Baróti Dezső: Dugonics András és a barokk regény. Szeged, 1934. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
 D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal: / 1934 július 22-én. Baróti Dezső.*

7. Ortutay Gyula: Tömörkény István. Szeged, 1934. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
D: *Zoltánnak barátsággal / Ortutay Gyula / Szeged, 1934. 8.7.*

1935

8. Tomori Viola: A parasztság szemléletének alakulása. A parasztság szemléletének és eszméltégi fokának lélektani vizsgálata. Szeged, 1935. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
D: *Zoltánnak / békepipa helyett / igaz barátsággal / Szeged, 1934. máj. 4. / Viola*
9. Székely népballadák. Vál., bev. Ortutay Gyula, illusztrálta Buday György. Bp. 1935.
D: *Gáspár Zoltánnak / 1935. karácsonyán / szeretettel / Buday György*
10. Nyíri és rétközi parasztképek. Bev., jegyzetekkel együtt közli Ortutay Gyula. Illusztrálta Buday György. Gyoma, 1935.
D: *Zoltánnak / szeretettel / ajánlom. / 1935. Karácsony / Buday György*

1936

11. Radnóti Miklós: Járkálj csak, halálraítélt! Versek. Bp. 1936. Nyugat.
D: *Zoltánnak / régi szeretettel, baráti kézzorítással / Miklós / 1936. november 10.*
12. Remenyik Zsigmond: Olivér és az emberi világ. Regény. [Bp. 1936] Athenaeum.
D: *Gáspár Zoltánnak [?] / őszinte és régi / barátsággal / Remenyik Zsigmond*

1937

13. Bátorligeti mesék. Ortutay Gyula gyűjtése, Buday György rajzaival. [Bp. 1937] Hungária Könyvek 4.
D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel / 1937. karácsonyára / Buday György / Ortutay Gyula*
14. Horváth Béla: Utolsó jelenések. [Bp. 1937.] Cserépfalvi.
D: *Gáspár Zoltánnak / a magyar költők / tudósának és / okos számtartójának / szeretettel / Horváth Béla*
15. Dormándi László: Két jelentéktelen ember. [Bp. 1937] Pantheon.
D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal / Dormándi László*
16. Remenyik Zsigmond: Téli gondok. [Bp. 1937.]
D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel és barátsággal / Remenyik Zsigmond.*

1938

17. Radnóti Miklós: Meredek út. Versek. [Bp.] 1938. Cserépfalvi.
D: *Irének és Zoltánnak / baráti szeretettel / Miklós / 1938. december 7.*
18. Kovalovszky Miklós: Irodalmunk Páris-szemlélete a háború után. (Bp.) 193[8].
D: *Gáspár Zoltánnak / igaz nagyrabecsüléssel / Kovalovszky Miklós*
19. Horváth Béla: Pogányság vagy kereszténység szolgaság vagy szabadság. [Bp.] 1938. Korszerű Magyar írások.
D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel és / ragaszkodással Horváth Béla*

1939

20. Darvas Szilárd: Ördögsgiget. Jegyzetek az Istenről, a szerelemről, a világról és rólam, aki e világban élek. [Bp.] 1939. A szerző.
D: *Gáspár Zoltánnak őszinte tisztelettel / Darvas Szilárd / 1939 VII. 18.*

21. Passuth László: Esőisten siratja Mexikót. [Bp. 1939]
 D: *Gáspár Zoltánnak: / meleg, baráti üdvözléssel és / igaz nagyrabecsüléssel / 939. V.10. / Passuth László*
22. Füst Milán: Válogatott versei. [Bp. 1939] Nyugat.
 D: *Gáspár Zoltánnak, / szíves emlékezésül: / Füst Milán / Budapest, 1939, július 22.*
23. Ortutay Gyula: Rákóczi két népe. [Bp. 1939.] Mefhosz.
 D: *Gáspár Zoltánnak / igaz szeretettel és barátsággal / Gyula / Budapest, 1939. 9. 11.*
24. Pásztor Béla: Méregkóstolók. Versek. Bp. 1939. Vajda János Társaság.
 D: *Gáspár Zoltánnak / igaz nagyrabecsüléssel és / hálás szeretettel / Pásztor Béla*
25. Horváth Béla: Szabadító angyal. Bp. [1939], Vigilia.
 D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel / Horváth Béla*
26. Ortutay Gyula: A magyar népköltési gyűjtemények története. Bp. 1939. Klny. az Ethnographia-Népeletről.
 D: *Gáspár Zoltánéknak / igaz szeretettel / Ortutay Gyula*

1940

27. Gelléri Andor Endre: Villám és esti tűz. Bp. [1940], Almanach.
 D: *Gáspár / Zoltánnak / 1940 húsvétján / barátsággal / Gelléri Andor Endre*
28. Erdei Ferenc: Magyar falu. [Bp. 1940], Athenaeum.
 D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal / Bp. 1940. V.17 / Erdei Ferenc*
29. Fedics Mihály mesél. Bev., jegyz. Ortutay Gyula. Bp. 1940. Egyetemi Magyarorságtudományi Intézet.
 D: *Gáspár Zoltánnak / igaz, régi barátsággal / Ortutay Gyula / Bp. 1940. 5.30.*
30. Fodor József: Jelenések éve. Versek. [Bp.] 1940. Almanach.
 D: *Gáspár Zoltánnak / igaz szeretettel / Bp. 1940. VI. 24 / Fodor József*
31. Hont Ferenc: Az eltűnt magyar színjáték. Hivatásos színjátszásunk a honfoglalástól a mohácsi vészig. [Bp. 1940], Officina.
 D: *Zolinak, / szeretettel / Hont Ferenc / 1940, Karácsony*
32. Kassák Lajos: Sötét egek alatt. Bp. 1940.
 D: *Gáspár Zoltánnak / tisztelete jeléül / Kassák Lajos*
33. Illyés Gyula: Összegyűjtött Versei. [Bp.], 1940. Nyugat.
 D: *Gáspár Zoltánnak / őszinte nagyrabecsüléssel, / Illyés Gyula*
34. Korai kapitalizmus – korai szocializmus. Angol szocialisták. Ford. és bev. K.Havas Géza. [Bp.], 1940. Szociáldemokrata Párt.
 D: *Zolinak / igaz barátsággal / Havas Géza*

1941

35. Gelléri Andor Endre: Kikötő. [Bp, 1940], Athenaeum.
 D: *Gelléri Andor Endre / Rendel: álmban. Novellairó, szakorvos Telefon: nincs / Rp. Budapest: 1941 jan. 20. / Kikötő / Kőművesek (10,0) / Ház a telepen (150.0) / Vera naplója (5,6) / M.D.S. Szükség esetén 1 x 1 novella / Gelléri Andor Endre / Az Athenaeum kiadása / Gáspár Zoltán úrnak*
 [Az ajánlás a belső címlap nyomtatott szövegével kombinált, orvosi receptet imitáló szöveg; a nem kurzivált rész nyomtatott szöveg.]
36. Mándy Stefánia: A lélek lép, lebben sután. Versek [Bp.], 1941. Officina.
 D: *Gáspár Zoltán szerkesztő úrnak / szeretettel / 41.III. / Mándy Stefánia*

37. Hoffmann Árpád – Hegyes György – Vajda Pál R.: Beszélő térképek. Bp. 1941.
Közművelődési Könyvek.
D: *Dr. Gáspár Zoltánnak / barátsággal / 941.IV.25. / Hoffmann Árpád*
38. Örkény István: Tengertánc. Bp. 1941. Renaissance.
D: *Gáspár Zoltánnak / őszinte barátsággal / ajánlom. / 41. VI. 4. / Örkény István*
39. Erdei Ferenc: A magyar paraszttársadalom. [Bp. 1941], Franklin.
D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal / Bp. 1941. nov. 17 / Erdei Ferenc*
40. Passuth László: A lombard kastély. Regény. [Bp.1941.] Athenaeum.
D: *Gáspár Zoltánnak, régi / nagyrabecsüléssel és barát-/sággal / 1941. XI. 20 / Passuth László*
41. Bóka László: Vajda János. [Bp. 1941], Franklin.
D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel / 41.XI. 28. / bókálászló*
42. Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. [Bp. 1941], Cserépfalvi.
D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal / Földes Ferenc*
43. Horváth Béla: A csodálatos szőlőtő és A kis kanász viaskodása. Elbeszélő költemények. [Bp. 1941], Vigília.
D: *Gáspár Zoltánnak / őszinte szeretettel és / hűséggel / Horváth Béla*
44. Weöres Sándor: Theomachia. Drámai költemény. Pécs [1941], Janus Pannonius Társaság.
D: *Gáspár Zoltánnak / tisztelő barátsággal / Weöres Sándor.*
45. Sötér István: Jókai Mór. [Bp. 1941.], Franklin.
D: *Gáspár Zoltánnak / igaz híve: / Sötér István*
46. Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán. [Bp. 1941], Franklin.
D: *Gáspár Zoltánnak kollegális üdvözzel / Schöpflin Aladár*

1942

47. Hont Ferenc: Költészet a dobogón. Egy irodalmi előadássorozat tanulságai. Bp. 1942
D: *Gáspár Zolinak / szeretettel / Hont Ferenc / 1942. IX. 30.*
48. Fodor József: Összes versei (1922-1942). Bp. [1942], Singer és Wolfner.
D: *Gáspár Zoltánnak / igaz szeretettel / Bp 942 okt. 27 / Fodor József*
49. Horváth Béla: Hol vagy te nép. Összegyűjtött versek (1929-1942), [Bp, 1942], Vigília.
D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel és baráti / ragaszkodással / Horváth Béla*
50. Boldizsár Iván: Nagy idők kis lexikonja. [Bp. 1942], Franklin.
D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel / Boldizsár Iván*
51. Horváth Zoltán és Parragi György: Világtörténelmi lexikon. I. rész. Bp. [1942], Grill Károly könyvkiadó vállalat.
D: *Gáspár Zoltánnak / nagyrabecsülésük jeléül / Parragi György / és Horváth Zoltán*
52. Kósa János: II. Rákóczi György. [Bp. 1942], Franklin.
D: *Gáspár Zolinak meleg / barátsággal / Kósa János*
53. Remenyik Zsigmond: Amerikai ballada. Bp. [1942], Antiqua.
D: *Irénnek és Zolinak / kézcsoókkal, öleléssel / Remenyik Zsigmond*

1943

54. Passuth László: A bíborbanszületett. [Bp. 1943], Athenaeum.
D: *Gáspár Zoltánnak, / őszinte, régi barát-/sággal / 1943. V. 17 / Passuth László*

55. Ortutay Gyula: Kis magyar néprajz. Bp. [1943], Magyar Könyvbarátok.
D: *Gáspár Zoltánnak / a régi szeretettel / Ortutay Gyula / Bpest, 1943. 9.16.*
56. Képes Géza: Gorgó mereng. Versek. Bp. [1943], Dante.
D: *Gáspár Zoltánnak / szeretettel / Budapest, 1943 november 24 / Képes Géza*
57. Kassák Lajos: Karácsonyiék. [Bp. 1943].
D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal / Kassák Lajos*
58. Kassák Lajos: Emberek - sorsok. [Bp. 1943].
D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal / Kassák Lajos*
59. Horváth Béla: Húsz olasz költő. Bp. 1943. Róma Könyvkiadó Vállalat.
D: *Gáspár Zoltánnak / őszinte szeretettel / Horváth Béla*
60. Kolozsvári Grandpierre Emil: Dr. Csibráky szerelmei. Regény. 2. kiad. [Bp, 1943], Franklin.
D: *Gáspár Zoltánnak / barátsággal / Grandpierre Emil*
61. Remenyik Zsigmond: Az atyai ház. Színmű 3 felvonásban. Bp. [1943] Új Idők Irodalmi Intézet Rt.
D: *Gáspár Zoltánnak / baráti öleléssel / Remenyik Zsigmond*
62. Remenyik Zsigmond: Pernambucói éjszaka. Regény. Bp, [1943], Új Idők Irodalmi Intézet Rt.
D: *Gáspár Zoltánnak / öleléssel / Remenyik Zsigmond*
- * * *
63. Gleichen-Russwurm, A.: A barokk. Ford. Reitzer Béla. [Bp. 194?], Athenaeum.
D: *Zoliéknak / igaz szeretettel / Béla*
64. Tréfásszavú magyarok. Vidám népmesék mindnyájunk kedvére. Vál., bev. Ortutay Gyula. Bp. [19??], Dante Könyvkiadó.
D: *Gáspár Zoltánnak / igaz szeretettel / Ortutay Gyula*

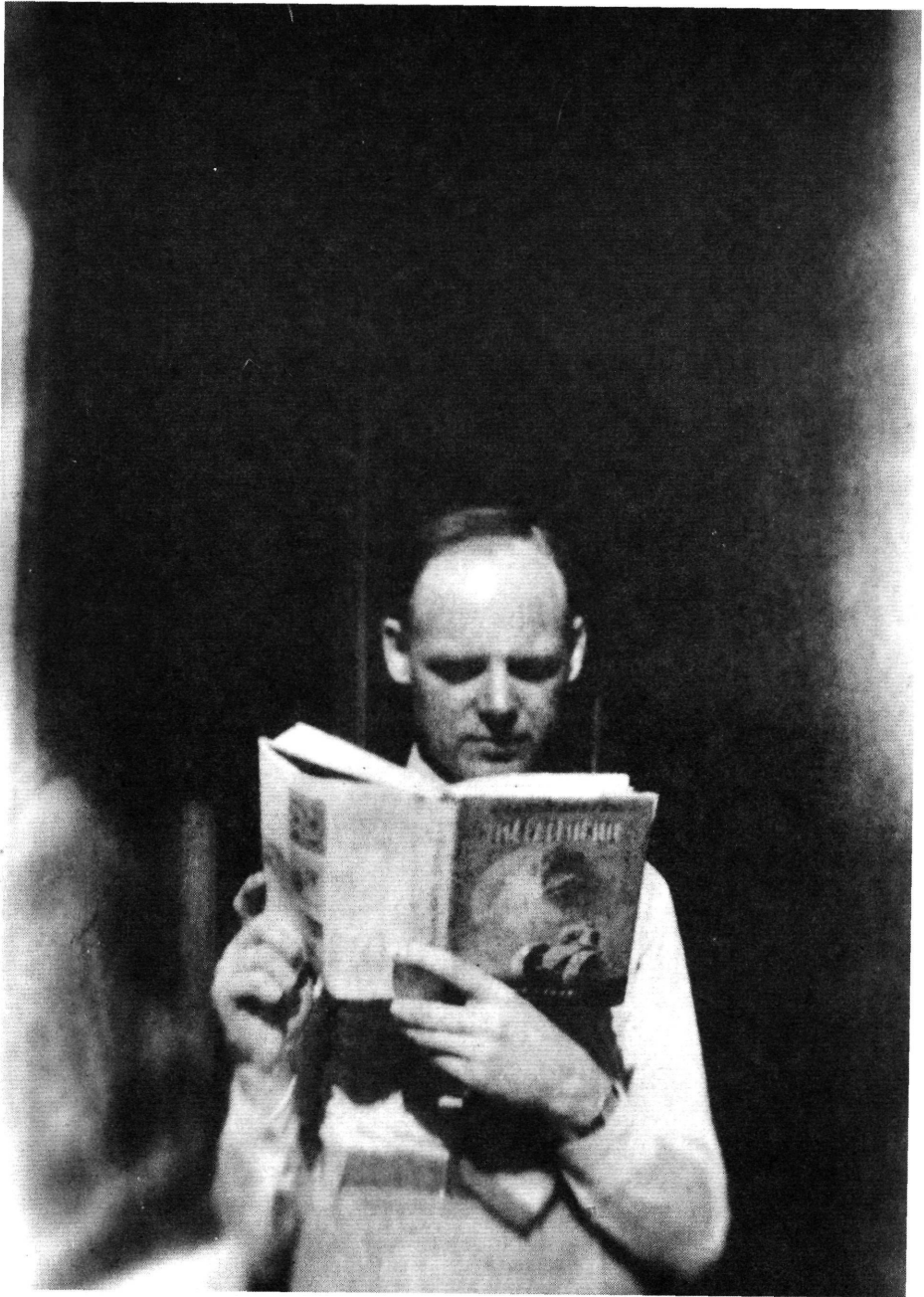
The Network of Zoltán Gáspár's Literary Connections

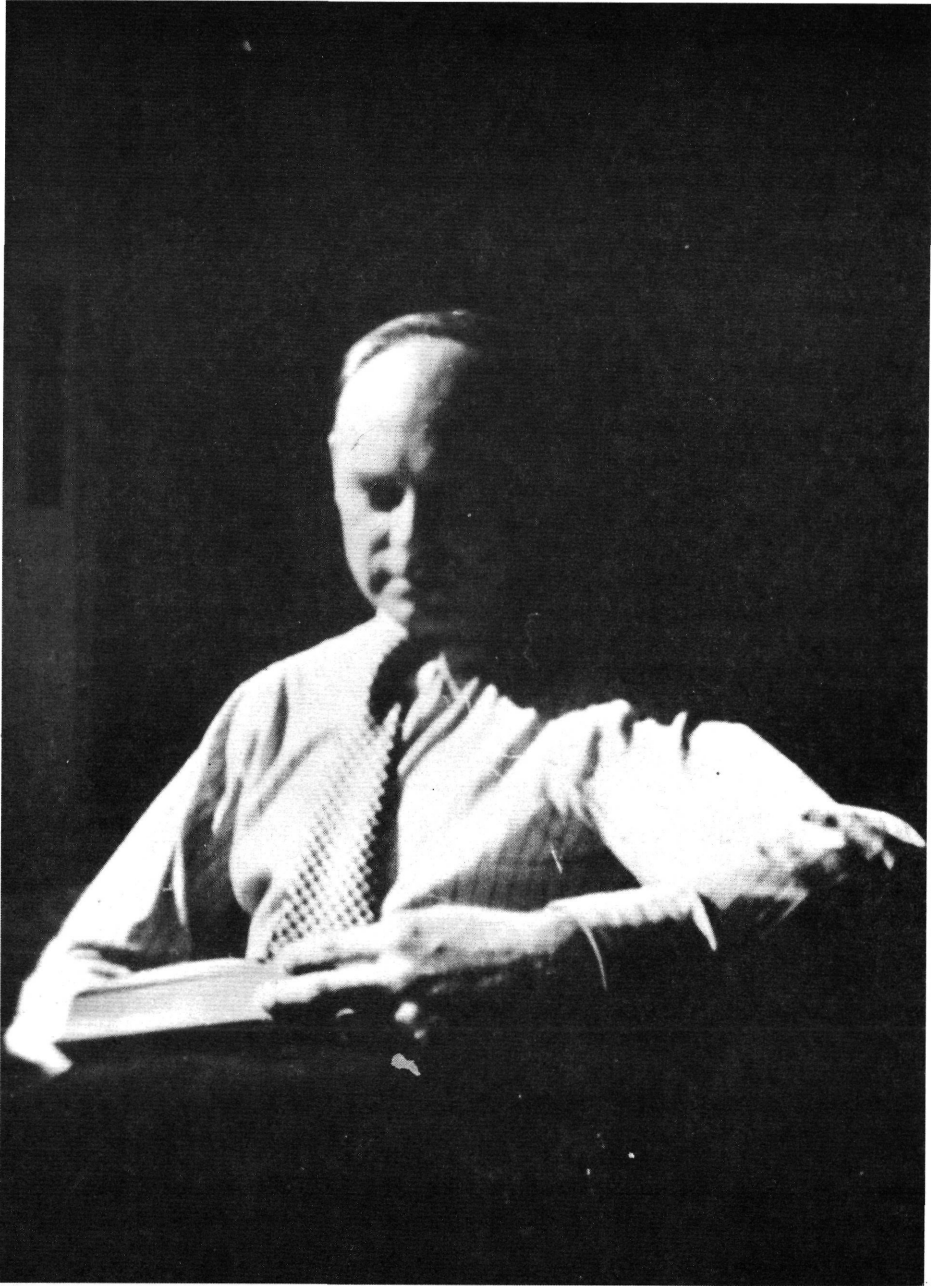
A historical-sociological analysis of the stock of dedicated books in his library

András Lengyel

The study is aimed at reconstructing the network of literary connections maintained by the last editor of Szép Szó, Zoltán Gáspár (1901-1945). The analysis is based on the set of inscriptions dedicated to Gáspár and found in Gáspár's library. The inscriptions place him, as it were, in the center of an egocentric network by delineating a system of connections. The number of inscriptions contributed by each writer throw light on the strength and firmness of a connection. The analysis runs in a historical-sociological vein, and also makes resort to previous perceptions and data from the history of literature related to the members of the said network. The present work depicts the members of the reconstructed network also as members of an orientational community „gathering” around Gáspár and appearing interrelated with him. In this way, conclusions with relevance to the history of mentality and thinking are also formulated in the study.

Gáspár Zoltánnak
baráti keletéssel
Radnóti Miklós
Szeged, 1924. II. 14.

Gáspár Zoltán
hagyatéka

RADNÓTI MIKLÓS

ÉNEK
A NÉGERRŐL
AKI
A VÁROSBA MENT

S. SZÖNYI LAJOS
20 linómetszetével

[Lp.] Gyarmati könyvnyomtatóműhely kiadása 1934

Gáspár Zoltánnak,
szíves emlékezésül:

Füst Miklós

Budapest, 1930, július 22.

Göppér Zoltán
Ingyatéka

MAGYAR FALU

Göppér Zoltán
Levélgyűjteményével

Bp. 1940. 917

Emlékalbum

Gáspár Zoltán
hagyatéka

GELLÉRI ANDOR ENDRE
rendel: átmában. Novella író, szakíró TELEFON: 211

Rp.

Budapest: 1941. jan. 20

KIKÖTŐ

Könyvesek (10,0)

Hár a telepen (150,0)

Vona naplójai (5,6)

M.D.S. Szükség esetén 1x1 novella

Johannes Kesz

A Z A T H E N A E U M K I A D Á S A

Gáspár Zoltán urának

Gáspár Zoltán
hagyatéka

SCHÖPFLIN ALADÁR
MIKSZÁTH KÁLMÁN

*Gáspár Zoltánnak kollegiális üdvözléssel
Schöpflin Aladár*

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA